

MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARDA AQLI ZAIFLIKNING KELIB CHIQISHI VA IJTIMOYIY MOSLASHUVI

DJurayeva Sohiba Baratovna

Abdulla Qodiriy nomidagi Jizzax davlat Pedagogika Univeriteti Maxsus Pedgogika Psixologiya fakulteti o'qituvchisi

Zoirova Marhabo Yahyo qizi

Abdulla Qodiriy nomidagi Jizzax davlat Pedagogika Univeriteti Pedgogika Psixologiya Fakulteti (Logopediya) yo'nalishi talabasi

Zoirovamarhabo546@gmail.com + 998916262800

Abstract: Bugungi maqolamizda maktabgacha yoshdagi bolalarda aqli zaiflikning kelib chiqish sabablari, turlari, hamda ularning ijtimoiy moslashuvi, onaning homiladorlik davrlari haqida yoritib berilgan

Keywords: Oligofreniya, onaning homiladorlik, aqli zaiflik, kelib chiqish, turlari, natal, postnatal, prenatal.

Kirish. Aqliy rivojlanishi buzilgan bolalarni o'qitish, tarbiyalash, ijtimoiy moslashtirish va o'rganish muammolari korreksion (maxsus) pedagogikaning muhim sohasi - oligofrenopedagogika tomonidan o'rganiladi. "Oligofreniya" (yunoncha olygos – kam va phren - aql) termini XIX asrda mashhur nemis psixiatri Emil Krepelin tomonidan qo'llanilgan. Oligofreniya – bu natal (tug'ilish payti) yoki postnatal (hayotiy rivojlanishning erta bosqichi) davrlarda markaziy nerv tizimining zararlanishi natijasida yuzaga keladigan aqliy yoki psixik rivojlanmaslik.

Oligofreniyaning sabablari bosh miyani buzilishiga olib keluvchi ekzogen (tashqi) va endogen (ichki) omillar bo'lishi mumkin.^[1] Ekzogen omillar sirasiga onaning homiladorlik davrida turli infeksiyon kasalliklar bilan kasallanishi (virusli kasalliklar, qizilcha, qizamiq, kor, Botkin kasalligi va boshqalar), chaqaloqning ona organizmidagi turli parazitlar bilan zararlanishi (toksoplazmos) hamda turli tug'ma shikastlar (asfiksiya) kiradi. Onaning yurak-qon tomir tizimi, buyrak, jigar kasalliklari bilan og'rishi, homiladorlik davrida ruxsat etilmagan dori-darmonlarni qabul qilishi, homiladorlik davrida turli jismoniy va psixik jarohatlarni olishi, ayollarning zararli ishlab chiqarishda ishlashlari, atrof-muhitning yomon sharoitlari, chekish, alkogolizm, ota-onalari giyohvand moddalarni is'temol qilishlari ham chaqaloq bosh miyasining zararlanishiga sabab bo'lishi mumkin.

Aqli zaif shaxslar rivojlanish va nuqson darajasiga ko'ra turlicha bo'ladi. Ularni quyidagi uch guruhga ajratish mumkin:

Ona qorinidaligi miyasi shikastlangan bolalar.

Tug'ilishi paytida yoki tug'ilgandan keyin uch yil davomida miyasi shikastlangan bolalar.

Butun jahon sog'liqni saqlash tashkiloti (VOZ) 1994 yilda aqli zaiflikning quyidagi to'rt darajasini e'tirof etgan: sezilmas (kam), o'rtacha, og'ir va chuqur darajalar. Kam darajadagi aqli zaiflik o'quvchilar maktabni bitirish davrida o'zlarining psixometrik va klinik namoyon bo'lishi bilan normal rivojlanayotgan odamlardan kam farq qiladilar hamda muvaffaqiyat bilan ishga joylashadilar.

Aqli zaiflik tuzatib bo'lmaydigan hodisa sifatida e'tirof etilsa ham, uni korrektsiya qilib bo'lmaydi degan ma'noni anglatmaydi. Aksariyat tadqiqotlarda maxsus (korrektsion) ta'lim muassasalarida metodik jihatdan to'g'ri yo'l tutilishi aqli zaif bolalarning rivojlanishida ijobiy natijaga erishish mumkinligini ko'rsatmoqda.

Aqli zaif bolalar bilan olib boriladigan korrektsion ishlar. Aqli zaif bola bilan korrektsion ishlarni erta boshlash nuqsonni maksimal darajada tuzatish va ikkilamchi chetlanishlarning olidini olishga imkon beradi. Aqliy qoloqlikni psixologik-pedagogik diagnostika qilishni o'z vaqtida o'tkazish juda muhimdir.

Aqli zaif bolalar oila yoki sog'liqni saqlash tizimiga qarashli maxsus yashilarida tarbiyalanadilar.

[2]Maktabgacha yoshdagi bolalar bilan olib boriladigan korrektsion ishlar aqli zaif bolalar uchun maxsus bolalar bog'chalarida amalga oshiriladi. Aqli zaif bo'lgan maktabgacha yoshdagi bolalar ommaviy bolalar bog'chalaridagi maxsus guruhlarga qabul qilinishlari mumkin. Ularda o'qitish maxsus bolalar bog'chasi kabi maxsus dastur bo'yicha olib boriladi.

Maktab yoshidagi aqli zaif bolalar maxsus (korrektsion) maktablarda o'qitiladilar, bu yerda o'qitish davlat ta'lim standarti asosida maxsus dastur bo'yicha olib boriladi. Bunday maktablarda umumiy o'rta ta'lim fanlari (ona tili, o'qish, matematika, geografiya, tarix, tabiat, fizikultura, rasm, musiqa, chizmachilik) bilan birga maxsus korrektsion fanlarni ham o'qitiladi. Maxsus maktablarda mehnat ta'limi muhim o'rin egallaydi. Mehnat ta'limi IV sinfdayoq professional xususiyatga ega bo'lib, bolalar o'zlari bajara oladigan kasbni o'zlashtiradilar. Tarbiyaviy ishlar ham katta ahamiyatga ega bo'lib, asosiy maqsad tarbiyalanuvchilarni ijtimoiylashtirish, bolalarda ijobiy sifatlarini tarbiyalash, atrofdagilar va o'zlariga to'g'ri baho berishga o'rgatiladilar. Ayni vaqtda respublikada aqli zaif bolalar uchun maxsus maktablarning 90 % ini maktab-internatlari tashkil etadi.

Goho aqliy rivojlanishida nuqsoni bo'lgan bolaning ommaviy umumiy o'rta ta'lim maktabiga jaob etilish holati ko'zga tashlanadi. Bunday holatda bolaning taqdiri, uni o'qitish va tarbiyalash mas'uliyatini ota-onalar o'qituvchi-defektologlar bilan kelishib olishlari zarur. Normal rivojlanuvchi bolalar bilan bir sinfdan o'qiydigan aqli zaif bola alohida munosabatni talab etadi. Bola kuchi yetganicha, darsning borishiga halaqit qilmay sinf faolida ishtirok etishi kerak. Unga biror

narsaning tushunarsiz bo'lishiga yo'l qo'yish mumkin emas. Bu holat keyin o'quv materialining mutlaqo tushunmasligiga olib keladi. Aqli zaif bolani ommaviy umumiy o'rta ta'lim maktabida o'qitish ota-onalarining bevosita ishtiroklarini talab etadi, Bundan tashqari bunday bolalarda o'yin olib borilishi – bolalar faoliyatining shunday turlaridan biriki, u kattalar tomonidan maktabgacha yoshdagi bolalarni predmetlar bilan turli harakatlarni amalga oshirish, muloqotning usul va vositalariga o'rgatish orqali tarbiyalash maqsadida qo'llaniladi. O'yin davomida bola shaxs sifatida rivojlanadi, bolaning o'quv va tarbiyaviy faoliyati, uning kishilarga bo'lgan munosabatining muvaffaqiyati undagi ruhiy jihatlar rivojiga bog'liq bo'ladi. O'yin texnologiyalarida muhim rol yakuniy o'tmishga qaratilgan muhokamaga tegishli bo'lib, unda o'quvchilar o'yinning borishi va natijasini, o'yin modeli va voqelikni, shuningdek o'quv-o'yin o'zaro faoliyatining borishini birgalikda tahlil etadi. O'yin yaqin rivojlanish zonasini ta'minlovchi, aqli zaif bolaning psixologik ko'rinishini shakllanishiga rivojlantiruvchi ta'sir ko'rsatuvchi yetakchi faoliyat bo'lishi kerak. jlantiruvchi ta'sir ko'rsatuvchi yetakchi faoliyat bo'lishi kerak.

O'yin mashg'ulotlari tizimining asosiy vazifalari:

1. Bolalarda muhokama etilayotgan vazifa yuzasidan o'z fikrlarini bayon etishga, o'z takliflarini kiritishga bo'lgan istakni shakllantirish.
2. Bolalarni muhokama etilayotgan mavzuga doir o'z shaxsiy tajribasi orqali yoki boshqa kishilar tajribasidan ma'lum dalillarni yodga tushurishga, shuningdek improvizatsiya (fantaziya etishga) etishga, gaplarni qurishga o'rgatish.
3. Bolalarni o'zaro bir-birini tinglashga va bir-biridan olgan dalillardan foydalanishga o'rgatish.

4. Bolalarni ahloqiy baholarga tayangan holda shaxsiy qarorlarni tanlashga o'rgatish.

O'yin faoliyatining keyingi bosqichi aks ettiruvchi o'yin nomini olib, unda alohida predmetli o'ziga xos operatsiyalar predmetning o'ziga xos sifatlarini aniqlash va mazkur predmet yordamida ma'lum natijaga erishishga yo'naltirilgan harakatlar darajasiga o'tib ketadi. Bu erta bolalik davridagi o'yinning psixologik mazmuni rivojlanishining avj vaqtidir. Aynan u bolada tegishli predmetli faoliyatning shakllanishi uchun kerakli asosni tayyorlaydi. O'yin faoliyatining bosqichma-bosqich rivojlanishi haqidagi ilmiy tasavvurlar turli yosh guruhlarida bolalar o'yin faoliyatini boshqarishga doir yanada aniq, tizimli tavsiyalarni ishlab chiqish imkonini beradi.

Xulosa. Aqliy jihatdan o'z yechimini topgan chinakkam, hissiy boyitilgan o'yinga erishish uchun, pedagog bolaning tajribasini maqsadga yo'naltirilgan ravishda boyitishi, mustaqil o'yinlar davomida maktabgacha yoshdagi bolani borliqni ijobiy aks ettirishga undashi kerak. O'yin bolaning yaqin rivojlanish zonasini hosil qiladi, shu bois maktabgacha yoshda yetakchi faoliyat hisoblanadi. Bu o'yin davomida faoliyatning yangi, yanada rivojlangan turlari tug'iladi, jamoa bilan birgalikda faoliyat ko'rsatish, o'z hatti-harakatlarini ijodiy, mustaqil boshqarish ko'nikmalari shakllanadi. Bolaning o'yin davomida rivojlanishi o'yin mazmunining turli-tuman yo'naltirilganligi hisobiga amalga oshadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Jo'rayeva, S. (2021). INTELLEKTIDA NUQSONI BO'LGAN KICHIK MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALAR BILAN OLIB BORILADIGAN KORREKSION ISHLAR SAMARADORLIGI. Zamonaviy ta'limda pedagogika va psixologiya jurnali , 1 (3).
2. Vinogradova A.D. Praktikum po psixologii umstvenno otstalogo rebenka.,
3. Sherbakov A.I. Psixologiya lichnosti uchitelya. -V sb.: Vozrastnaya i pedagogicheskaya psixologiya (Pod red. A.V.Petrovskogo M., 1973.
4. Petrovskiy A.V. Vozrastnaya i pedagogicheskaya psixologiya. M., 1979.,
5. Rubinshteyn S.Ya. Psixologiya umstvenno otstalogo shkolnika 1986., M,
6. K. Mamedov, G'. Shoumarov «Aqli zaif bolalar psixologiyasi» Toshkent-«O'qituvchi»-1994

<https://ppmedu.jspi.uz/index.php/ppmedu/article/view/3830>

7. Djurayeva Sokhiba Barat qizi, Norkulova Soraxon Gulmurod qizi Inclusive Education as a Factor for Improving the Quality of Life of Children with Disabilities <https://sciencebox.uz/index.php/ajed/article/view/983/916>

8. <https://azkurs.org/1-korreksion-pedagogika-fanining-tarmogi-sifatida.html?page>

9. www.fayllar.org